

Novo tumačenje starih zakona

(Zrinko Mičetić: *Praputnjak i Vinodolski zakon*, Kulturno društvena udruga “Praputnjak”, Praputnjak, 2009.)

Ponovno čitanje i tumačenje *Vinodolskog zakona* Zrinka Mičetića nastalo je kao pokušaj novog povijesnog sagledavanja mjesta Praputnjak u Vinodolu: autor u *Predgovoru* (7–8) čitanje pravno-povijesnog teksta vidi kao nadomjestak za deficitne arheološke iskopine i dokaze.

Uvod (9–14) najavljuje poglavlje u kojemu će uz čakavski izvornik biti postavljena njegova (djelomična) štokavska prilagodba. Metodološki korektno autor navodi grafička rješenja (uglavnom masna slova) kojima je naglasio rekonstrukcije poduzete u štokavskoj inačici teksta, iz kojih izuzima interpunkcijske nadopune i promjene. Mičetić svom djelu odriče znanstvene ambicije, situirajući ga u sferu zavičajnosti, kao eventualan pomoćni rekvizit za daljnja znanstvena istraživanja. Osim što svojim čitanjem ispravlja počinjene pogreške, on nudi i objašnjenje njihova nastanka. Najveći broj pogrešaka Mičetić veže uz prepisivače. Prilikom prepisivanja glagoljskog predloška u latinički prijepis na čakavskom dijalektu prepisivači su iz raznih razloga (umor, odsutnost duha, loše poznavanje jezika) ponavljali već prepisane retke (autor identificira najveću pogrešku: umnažanje 5 redaka na prijelazu s prve na drugu stranicu, redci 23–28) ili izostavljali slogove, uglavnom zato što bi nastavljali prepisivati s krivog mjesta zbog sličnosti grafema koji su netom prepisali i onoga od kojega su nastavili

dalje. Međusobno slične glagoljičke grafeme autor detektira kao “slaba mjesta” prijepisa, zamjenom glagoljičkih *l* i *ž* služabniki je pročitano kao *šzabniki*. Mičetić zaključuje poglavlje naglaskom na tehničkim uvjetima nastanka knjige: žali se na nemogućnost dobivanja uvida u kvalitetan glagoljski predložak, a spominje i unaprijed dogovorene rokove koje je morao ispoštovati zbog čega nije dosljednije proveo ovu domišljato i lucidno zamišljenu analizu.

U poglavlju *Tekstovi Vinodolskog zakona na čakavskom i štokavskom narječju* (15–64) štokavski tekst ponuđen za usporedno čitanje s čakavskim izvornikom vjerno slijedi čakavsku sintaksu, a na suvremeni štokavski prevedene su pojedinačne riječi, rjeđe sintagme. Stoga je ova poštokavljena inačica konstrukcijski neobična, stilski hroma. Neprevođenje riječi poput *pritče*, *mošuna*, *busović* i sl. autor objašnjava nemogućnošću pronalazjenja štokavske istoznačnice koja bi u cijelosti pokrila semantički dijapazon izvornog termina. Drugi “prijevod” na štokavski bitno je slobodniji, suvremeniji, u končanici razumljiviji. Mislimo na prohodan red riječi, kao i na zamjenu čakavskih konstrukcija štokavskim, npr. za *saznati* > *kako bi saznao*. Napominjemo da su obje štokavske inačice drukčije od čitanja Luja Margetića (Narodne novine, Zagreb, 1995.), u znanstvenim krugovima priznatog poznavatelja *Vinodolskog zakona*. Potvrdu za autorove rekonstrukcije slogova koji pojedinim riječima daju drugo značenje, zatim mijenjaju smisao odlomka, i naposljetku, *Vinodolskog zakona* u cijelosti nerijetko pronalazimo u odlomcima koji prethode i slijede. Tako dodavanjem sloga *po* riječi *rotniki* dobi-

vamo riječ *porotniki* (8v, redak 20), koja se pojavljuje samo nekoliko redaka dalje u tekstu. Simptomatično je da je Mičetić koji prepisivaču (prepisivačima) pripisuje pogriješke u tekstu *Vinodolskog zakona* i sam počinio nekoliko sitnih pogriješaka u tekstu čakavskog izvornika, zamjenu mjesta dvaju grafema, *lbire* umj. *libre* (4v, redak 4) te dvije pogriješke uslijed sličnosti grafema (sic!) *e* i *c*: umjesto *se* piše *sc* (1v, redak 13) i *kmct* umj. *kmet* (6v, redak 19).

Najutjecajnijom uočenom pogriješkom držimo autorovo lociranje stranice 6v nekoliko stranica nakon njezina prvobitnog mjesta. Ukoliko je točna ova hrapra dijagnoza i stranica je doista ispuštena pogriješkom pisara te potom nadoknađena na “najbezbolnijem” mjestu, njome Mičetić nudi prvoklasan dokaz prepisivačeve nemušlosti, ali i taštine te nepriznavanja vlastite nekompetencije. Zrinko Mičetić uvjeren je da bi se novom paginacijom uspostavio suvisliji raspored članaka, a u proces preslagivanja trebalo bi uvrstiti ponovljene, zaboravljene i zalutale grafeme, slogove, riječi, sintagme, odlomke i stranice te intervenirati u interpunkciju. U procesu ponovne paginacije autor predlaže orijentiranje prema velikim početnim slovima koja su u važećoj postavi *Vinodolskog zakona* potpuno besmislena.

U poglavlju *Kroz Vinodolski zakon* (65–129) autor kontekstualizira odredbe ovog dokumenta i tumači njihov sadržaj veoma zanimljivo, jednostavnim riječima i time nama današnjima uspostavlja logiku jedne primorske životne zajednice sa svim posebnostima njezina pravnog korpusa. Odredbe usustavljuje u potpoglavljima koja naslovljuje prema više kriterija: sadržajem koji tematiziraju (*Pomagaj-*

kanje, Zavezi, Svjedočenje, Nenamjerno štetno djelovanje, Prisega, Vražba, Nasljeđivanje i dr.) ili interesnim skupinama kojih se članci zakona tiču (*Žene, Plemeniti, Pudari i rotnici*), a uz svaki naslov minuciozno popisuje sve članke u kojima se zakonodavci dotiču teme iz naslova. Potpoglavlje naslovljeno *Broj prepisivanja i originalni izgled Vinodolskog zakona* tiče se sadržaja pojedinih članaka zakona te, još više, njihova rasporeda u *Zakonu*, koji je prepisivanjem bitno narušen. Zbog svoje važnosti ono bi trebalo stajati ili na početku poglavlja ili na njegovu kraju.

Važno je napomenuti da autor ističe limitiranost *Vinodolskog zakonika* na one odredbe običajnog prava koje su bile diskutabilne u trenutku nastanka ovog dokumenta ili su njegovi tvorci mislili da bi uslijed promjene društvenih odnosa to mogle postati. Također podvlači njegovu sadržajnu ograničenost na regulaciju odnosa općina i njihovih stanovnika (svjetovnih i crkvenih podanika) s knezom i Crkvom. Napomena o selektivnosti *Vinodolskog zakonika* ne dopušta prigovore o eventualnim nedostacima predmetnoga pravnog akta.

Poglavlje *Kmetovi, pastiri i orači Vinodolskog zakona* (131–155) započinje slikom granica Praputnjaka i njemu susjednih mjesta. Budući da je pitanje granica usko povezano s pojmom vlasništva (zemlje i nekretnina na njoj), a time i nasljeđivanja, takav uvod predstavlja veoma učinkovit ulazak u pravnu problematiku kojom se ovo poglavlje bavi izlazeći iz gabarita objašnjavanja *Vinodolskog zakona*. Zasnovano na širim temeljima, ono objašnjava društvenu stratifikaciju stanovnika Vinodola i fineze različitih obli-

ka vlasništva nad zemljom (*púško od puk i ljuškô od ljudi*).

Sljedeću cjelinu, *Narejenja i zapisi- vanje Vinodolskog zakona* (157–175), au- tor otvara pretpostavkom o koegzistenci- ji specijaliziranih pravnih akata s temelj- nim, i općenitim *Vinodolskim zakonom*, koji nije uzimao u obzir posebnosti devet gradova/općina s područja Vinodola. Us- poredba s *Hreljinskim urbarom* iz 1700. može se preslikati i na druge dokumen- te koji su regulirali pravne odnose poje- dinačnih gradova: nastali poslije, izoštra- vanjem i objašnjavanjem odredbi *Vinodo- lskog zakona* ti su dokumenti pravno ja- sniji, manje nedorečeni, a u slučaju nepo- dudaranja sa *Zakonom*, mjerodavniji.

Napomene uz tekst Vinodolskog za- kona na štokavskom narječju (177–238) objašnjavaju kontekst njegova nastanka, tj. motivaciju okupljanja (ne sazivanja) njegovih sastavljača, a potom, članak po članak, razlažu pojedine fraze na čakav- skom i nude njihovu najtočniju interpre- taciju na temelju koje je nastala štokavska inačica. U ovom se poglavlju objašnjava- ju i pojedinačne riječi poput *pudarija*, *po- šišion*, *ličba*, *hudoba* i sl.

Pretposljednje poglavlje *Priča o isho- dištu ili Zaboravljena dolina prapovije- snog svijeta* (239–293) povratak je u da- leku prošlost. Autor analizira geopolitič- ki položaj Praputnjaka, koketira s pedo- loškom analizom terena, a dodiruje se i novovjekih, potpuno promašenih arhitek- tonskih intervencija u krajobraz ovog kra- ja (ceste bez odredišta, razaranje srednjo- vjekovnih gradina). Gospodarstvo kraja obrađeno je ispod podnaslovâ: *Stočarstvo* (251–254), *Ratarstvo* (255) i *Vinogradar- stvo* (256). Autor se potom ponovno vra- ća na pitanje granica u Vinodolu, još od

vremena Kelta i Rimljana do danas, zatim ustroja naselja i života u njima, što ga po- novno dovodi do pitanja pravnog susta- va Vinodola, koji uspoređuje s odredba- ma *Starog zakona* kao krajnjeg izvorišta *Vinodolskog zakona*.

U *Zaključku* (295–296) Mičetić još jednom podvlači svoj stav da nerazu- mljivost *Vinodolskog zakona* ne proizla- zi iz kompetencije sastavljača, zahtjevno- sti materije ni jezičnih promjena u prote- klih 700 godina, nego je posljedica pre- pisivačevih pogriješaka. Sukladno tomu, ističe da je sličnost čakavštine kojom je dokument napisan s današnjom čakavšti- nom mnogo veća nego što se do sada mi- slilo, a naglašava i veću jezičnu, kompo- zicijsku i sadržajnu kvalitetu izvornika *Vinodolskog zakona* u odnosu na sačuva- ni prijepis.

Knjiga je opremljena *Bilješkama* (297–301), *Sažetkom* (303–304) i nje- govim prijevodom na engleski jezik (305–306) te *Bilješkom o autoru* (307).

Knjigom *Praputnjak i Vinodolski za- kon* Zrinko Mičetić čini iskorak od čitanja koje su svojedobno ponudili Lujo Marge- tić, Josip Bratulić i drugi autori. On na te- melju sadržaja drugih privatnih i javnih dokumenata, zapravo svega onoga što može poslužiti kao pozadinski segment tumačenja *Vinodolskog zakona*, uspije- va donijeti neka nova, suvisla tumačenja, koja mogu koristiti jezikoslovcima, po- vjesničarima, ali i pravnicima prilikom bavljenja ishodištima hrvatske kulture i pismenosti.

Vladimira Rezo

Aktualnost ogledâ o jezičnoj pravilnosti

(Ivo Pranjković: *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Disput, Zagreb, 2010.)

U novoj knjizi autora Ive Pranjkovića objavljeno je tridesetak rasprava tematski usmjerenih općoj normativistici i standardologiji te pitanjima pojedinih normi hrvatskoga standardnoga jezika, posebice pravogovornoj, pravopisnoj i leksičkoj.

Iako su prethodno svi članci objavljeni kao rasprave u časopisima, zbornicima, kao prilozi tematskim raspravama ili okruglim stolovima, kao novinski članci ili kolumne, te kao recenzije (prikazi), valja naglasiti da su efektno smješteni i uklopljeni u cjeline knjige te se bez danih podataka o prethodnome objavljivanju na kraju svakoga priloga uopće ne bi moglo zaključiti da su nastajali kao pojedinačni članci, tj. da prvotno nisu bili dio ovakve sadržajne i tematske cjeline.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio *O jezičnoj pravilnosti i normama hrvatskoga standardnog jezika – načelno* te drugi dio *Norme hrvatskoga standardnoga jezika u praksi* pokazuju zanimljiv pristup – od općega prema pojedinačnomu, od teorije do primjene. Treći dio *Osvrti* sadržava prikaze posvećene publikacijama u kojima je riječ uglavnom i o normativističkoj problematici.

Prva rasprava u knjizi bavi se temeljnim načelima jezične pravilnosti, npr. načelo stabilnosti, proširenosti, autoritetno-

sti, svrhovitosti, ali i logičko, estetsko, pragmatično, pravno, znanstveno, zemljopisno, aristokratsko, demokratsko načelo – i pokoja još pobrojana načela (načelo produktivnosti, autohtonosti, tradicijsko i načelo jednostavne realizacije) koja pri donošenju normativnih odluka valja uzimati u obzir. Tomu tematskomu području valja dodati i prilog raspravi o normama i normiranju hrvatskoga standardnoga jezika, u kojemu autor donosi svoja promišljanja »o normalizaciji norme«, i to posebice pravopisne i leksičke, ali i pravogovorne. U ovoj je knjizi i autorov tekst *Hrvatska normativistika od Adolfa Vebera Tkalčevića* (koji je prethodno objavljen kao pogovor knjizi *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, Zagreb, 1999.).

O aktualnoj jezičnoj situaciji u Bosni i Hercegovini autor piše u prilogu u kojem u devet teza razmatra navedenu problematiku dotičući se pitanja o nazivu jeziku, o standardnojezičnoj problematici, o jeziku kao nastavnome predmetu. Normiranju jezika i jezičnoj politici u Bosni i Hercegovini autor je posvetio i članak u kojemu analizira i prikazuje knjigu Miloša Okuke *Jezik i politika* (Sarajevo, 1983.).

Pravogovornoj su normi posvećena dva članka. U prvome se od njih razmatra odstupanje od klasične, novoštokavske distribucije naglasaka, osobito u riječima stranoga podrijetla. Dakako, razmatraju se pravogovorne činjenice povezano s naglascima na nepočetnim slogovima, ponajprije kratkosilaznima i dugosilaznima. Navode se promišljanja pojedinih autora, posebice onih koji su prvi raspravljali o navedenoj problematici (npr. K. Mosketalo, D. Brozović), utemeljeno

se navode primjeri određenih pravogovornih pojavnosti na određenim primjerima, a upućuje se ukratko i na naglasnu normu s tim u vezi u bosanskome i srpskome standardnom jeziku. Pritom se nailazi i na kritičko promišljanje o tome da se u *Rječniku hrvatskoga jezika* (ur. J. Šonje) u slogovima tipa *snijeg* i *mlijeko* susreću naglasci »koje bismo mogli nazvati turbodugosilazni i turbodugouzlazni, što smatram naprosto neozbiljnim« (str. 23). Komplementaran navedenom jest i članak nastao 70-ih godina prošloga stoljeća u kojemu autor provodi analizu govora spikera Radio-Zagreba posebice kad je riječ o naglasnoj normi, odnosno realizaciji silaznih naglasaka na nepočetnim a i na posljednjim slogovima, pogotovo u izgovaranju riječi stranoga podrijetla. Autor zaključuje da je tekst »nažalost aktualan i zbog toga što je ortoepska norma u nas još uvijek "uporabna", tj. zato što još uvijek nemamo nijednoga pravogovornog normativnog priručnika« (str. 97). Osim navedenih naglasnih autor upozorava i na pogreške obezvučenja zvučnih suglasnika na kraju riječi, a u tekstu navodi i druge uočene sintaktičke i morfološke pogreške, npr. u redu riječi, rekciji, upotrebi glagolskih oblika, posvojnih zamjenica, brojeva.

U okviru pravopisne norme izvrstan je članak posvećen općim načelima (ne)sastavljenoga pisanja. U njemu naime autor izdvaja promišljanja o pravopisnoj problematici i kriterijima (ne)sastavljenoga pisanja od Brozova pravopisa 1892. pa do suvremenih pravopisa te komentira određene zaključke dane u njima. Pritom npr. valja istaknuti i analizirana načela izolacije, diferencijacije i derivacije dana u članku Augusta Musića iz 1903.

godine, gdje se uz ostalo Musić kritički osvrće na Maretićeve stavove o tome da (ne)sastavljeno pisanje treba prepustiti običaju. Posebice valja navesti činjenicu da Pranjковиć analizira dva opća načelna pravila dana u 5. izdanju Babić–Finke–Moguševa *Hrvatskoga pravopisa* u kojemu se navodi da je »suvišno uvoditi u jezični popis novu jedinicu *naprimjer* kad već postoje u popisu jedinice *na* i *primjer* koje, napisane sastavljeno ili rastavljeno, ne mijenjaju osnovno značenje poruke«. Na temelju navedenoga autor propituje i komentira činjenicu »je li istina da slijed jedinica *na primjer/naprimjer* ima u bilo kojem kontekstu isto značenje« pokazujući u rečenici *Oni su se na primjer ugledali na primjer svoga učitelja zemljopisa* da nije točna tvrdnja da se navedena dva *na primjer* ne razlikuju po značenju. Ako se doista ne razlikuju, onda zaključuje autor da bi se i drugi *na primjer* u rečenici morao moći napisati kraticom, što međutim rezultira neovjernim rečenicama: **Oni su se na primjer (naprimjer) ugledali npr. svoga učitelja zemljopisa // *Oni su se npr. ugledali npr. svoga učitelja zemljopisa*.

Leksička norma u hrvatskome jeziku propituje se u knjizi u nekoliko članaka. U jednome se od njih, u kojemu se promatraju riječi stranoga podrijetla i podsjeća na Maretićevu tvrdnju »ne upotrebljavaj nepotrebnih tuđih riječi, t.j. onakih za koje ima u jeziku dobrih zamjena«, autor bavi pitanjima što je to nepotrebna tuđa riječ, kakva se zamjena može smatrati dobrom, te što je to uopće strana (tuđa) riječ. Pritom se polazi od analize usvojenica, prilagođenica, posuđenica, tuđica te se na primjeru *Rječnika suvišnih tuđica u hrvatskomu jeziku* M. Šimundića